

AFSTUDEERONDERZOEK

JUNI 2022

REFLECTEREN

REFLECTEREN IS LEREN

DOOR: NATASJA EMMERINK - 392248
IN OPDRACHT VAN: ODBS HET KARREPAD

INLEIDING

Reflectie is de laatste tijd steeds vaker een discussiepunt geworden (Luken, 2011). Het heeft een grote plek in het huidige onderwijs ingenomen, maar de resultaten vallen tegen en leerlingen reflecteren liever niet. Geenen (2017) laat in zijn onderzoek zien dat reflecteren helpt bij het ontwikkelen van vaardigheden en het vaak leidt tot nieuwe inzichten en kennis.

Er wordt op ODBS Het Karrepad gewerkt met een pilot omtrent Daltononderwijs, waarbij het onderdeel reflecteren cruciaal is. De school is bezig het eigenaarschap van leerlingen te vergroten door middel van doelmatig werken.

De **hoofdvraag** luidde als volgt:

Op welke manier kunnen de bovenbouwleerkrachten van het Karrepad de leerlingen ondersteunen bij het reflecteren op de persoonlijke leerdoelen?

THEORETISCH KADER

Parkhurst beschrijft daltononderwijs als: 'Dalton is geen methode, geen systeem, maar een beïnvloeding (Dalton, 2017). Er zijn drie uitgangspunten: vrijheid in gebondenheid, individueel werken en zelfwerkzaamheid en samenwerken (Van Eijkeren, 2018).

Leerlingen ervaren meer eigenaarschap als zij leerdoelen zelf opstellen. Hierbij is het belangrijk dat het leerdoel haalbaar en herkenbaar is voor de leerling (Leraar24, 2021).

Van Halem, De Leeuw & Stuut (2008) beschrijven reflecteren als het kijken naar het waarom achter je handelen. Het is een middel om te leren handelen in volgende situaties.

Door te reflecteren worden leerlingen bewuster van het leerproces en krijgen zij inzichten in hun handelen. Goede oefeningen zijn hierbij belangrijk (Benammar, 2015).

Het **probleem** is dat de reflectievragen van de school niet passen bij het niveau en de doelgroep en niet tot een groter reflecterend vermogen van de leerlingen leidt.

Het **doel** is het maken van een ontwerp met reflectievragen, die leerlingen kunnen gebruiken om te reflecteren op de persoonlijke leerdoelen. De reflectievragen worden opgenomen in de maandtaak van de leerlingen. Tevens wordt er een korte leerkrachtenhandleiding ontworpen om de leerkrachten handvatten te geven bij het werken met het ontwerp voor de leerlingen.

Reflecteren kan op de volgende manieren:

- Open vragen stellen
- Helikopterview: vanaf een afstand kijken naar het eigen handelen
- Brainstorm: het leerdoel met een andere medeleerling bekijken.
- Beeldend werken: niet onder woorden brengen, maar middels kunstvorm uiten.

Samen reflecteren of het geven van feedback kan veel waarde hebben, omdat de situatie/het leerdoel vanuit meerdere perspectieven bekeken wordt (Kappers, 2012).

Als laatst geven Hooijmaaijers, Stokhof en Verhulst (2019) aan dat er zowel aan het begin, tijdens en aan het eind van het leerproces gereflecteerd kan worden. Er kan zowel op de inhoud, aanpak als de beleving gereflecteerd worden.

Praktijkvragen:

- Draagt het product met reflectievragen bij aan wat de school en de leerkrachten willen bereiken? Hierbij gaat het erom dat de leerkrachten handvatten hebben, zodat de leerlingen goed op zichzelf kunnen reflecteren.
- Is het product uitvoerbaar en werkbaar in de groepen 5 tot en met 8 van het Karrepad?

ONTWERPEISEN

Onderwerpeis	Waarom? Uit de literatuur of de context
Er vinden drie fases plaats: oriëntatiefase, monitoringsfase en de evaluatiefase.	In de oriëntatiefase vraagt de leerling zich af wat hij/zij wil leren en kiest vanuit hier een doel. Hierbij wordt ook nagedacht of het haalbaar is. Daarna vindt de monitoringsfase plaats wat er voor zorgt dat het leerproces van de leerling op gang blijft en waar de leerling zich constant afvraagt of hij op de goede weg is. Doelen worden hier eventueel bijgesteld. In de laatste fase, de evaluatiefase evalueert de leerlingen de resultaten. Heeft de aanpak gewerkt? Zijn de doelen behaald? (Wientjes, 2015).
Niet te lang, maar zeker niet te kort.	Leraar24 (2021) geeft aan dat het leerdoel niet te lang en niet te kort mag zijn, zodat het haalbaar en begrijpelijk blijft voor de leerlingen. Het leerdoel bevat tussen de zes en 15 woorden.
De doelen die leerlingen opstellen moeten helder zijn voor zichzelf.	Wanneer doelen helder zijn en een duidelijke structuur hebben, hebben ze een positief effect op de motivatie van leerlingen om de doelen te behalen (Seidel et al., 2005). Het is doel is helder wanneer leerlingen weten waar zij naar toe moeten werken. Het moet in een taal geschreven zijn die zij begrijpen, moeilijke woorden en vakjargon moeten vermeden worden.
Eerste keren samen doelen opstellen en reflecteren.	Het zelf opstellen van leerdoelen zorgt voor meer motivatie van leerlingen. Tevens stellen zij het denken zelf sneller bij (Hooijmaaijers, Stokhof en Verhulst, 2019).
Ontvang feedback van leerkracht en medeleerlingen voor een beter resultaat.	Kappers (2012) geeft aan dat het geven van positieve feedback ervoor zorgt dat er vanuit meerdere perspectieven gereflecteerd kan worden. Hierbij moet erop gelet worden dat je iemand niet jouw oplossing geeft, maar de ander laat nadenken over een eigen oplossing. Dat zorgt voor zelfvertrouwen, geeft energie en kan denkracht losmaken. Door zelf verbeterpunten te laten ontdekken in het leerproces motiveert het de leerlingen meer. Volgens Kappers (2012) is er dan niet alleen sprake van goed reflecteren, maar ook van het 'leren reflecteren'. De vaardigheid reflecteren wordt gestimuleerd en je zult het steeds vaker inzetten. Het inzetten van reflecteren kun je als leerkracht inplannen in de week- of maandplanning, waardoor er structuur heerst voor de leerlingen en dit kun je het beste doen aan de hand van een format met reflectievragen.
Leerlingen moeten op zichzelf kunnen reflecteren en hieruit moet duidelijk worden wat zij al wel en nog niet kunnen.	De vragen moeten ervoor zorgen dat de leerlingen duidelijk kunnen beschrijven wat zij goed gedaan hebben en waar zij nog aan moeten werken, bleek uit het vooronderzoek.
Leerlingen moeten herinnerd worden aan het reflecteren.	Uit het vooronderzoek kwam naar voren dat de leerlingen dit vaak vergeten. Het is dus belangrijk dat de leerkracht de leerling helpt herinneren aan het reflecteren.

METHODE

KWALITATIEF ONDERZOEK MET INTERVIEWS

Er is een **kwantitatief onderzoek** gedaan, waarbij ervaringen en meningen van de bovenbouwleerkrachten en de daltonwerkgroep over de soort reflectievragen en leerkrachtenhandleiding in kaart zijn gebracht.

Er is een ontwerp gemaakt voor de leerlingen en leerkrachten. Middels **interviews** met leerkrachten en de daltonwerkgroep is er antwoord verkregen op de praktijkvragen en de hoofdvraag.

Er zijn vragen gesteld die te maken hadden met de praktische inzetbaarheid en werkbaarheid van het ontwerp. Ook is gevraagd wat zij vinden van het geven van feedback door de leerkracht of een medeleerling en het reflecteren in drie fases. Hier is naar gevraagd, omdat dit in het huidige format niet is opgenomen.

Er is gebruik gemaakt van de methode "**storytelling**". Bij storytelling staat luisteren centraal en wordt er vooral geluisterd naar de ervaringen, meningen en wensen van de respondenten. Tevens staat het stellen van open vragen centraal bij storytelling. Volgens Heskes (2016) staat storytelling centraal bij een kwalitatief onderzoek. Er wordt gewerkt in drie verschillende fases: verzamelen van verhalen, duiding en de terugkoppeling.

De interviews zijn getranscribeerd en vervolgens gecodeerd in **Atlas.ti**. De resultaten van de interviews worden gebruikt voor het beantwoorden van de hoofdvraag.

Het product zal dit schooljaar niet meer uitgevoerd worden, omdat daar te kort tijd voor is geweest. Om die reden wordt het product mogelijk vanaf aankomend schooljaar ingezet. Er is gekeken naar hoe de nieuwe manier van reflecteren werkt voor leerkrachten en de daltonwerkgroep middels de interviews.

De **onderzoeksgroep** bestaat uit de daltonwerkgroep en drie bovenbouwleerkrachten. De daltonwerkgroep bestaat uit meerdere leerkrachten, die werkzaam zijn op het Karrepad. Er is hierbij gefocust op leerkrachten die lesgeven aan de groepen 5 tot en met 8.

Vooraf zijn er vragen opgesteld, waardoor de **betrouwbaarheid** van het onderzoek vergroot werd. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Dit zorgt ervoor dat fouten eruit gehaald zijn en het te controleren is. Ook kan gezegd worden dat het **betrouwbaar** is, omdat het door andere onderzoekers op dezelfde manier onder dezelfde respondenten uitgevoerd zou kunnen worden, wat dezelfde resultaten oplevert.

Door vooraf vragen op te stellen wordt er gemeten wat er gemeten moet worden, dit heeft de **validiteit** vergroot. Tevens is gebruik gemaakt van meerdere varianten op triangulatie wat de **validiteit** vergroot heeft, namelijk: brontriangulatie en onderzoekertriangulatie.

RESULTATEN

Hieronder staan de resultaten van het onderzoek beschreven. Er is een korte samenvatting vooraf per deelaspect beschreven met hetgeen leerkrachten en de daltoncoördinator hebben gezegd tijdens de interviews.

Huidige situatie

De doelen die leerlingen voor zichzelf opstellen, zijn niet altijd uitdagende leerdoelen. Soms schrijven leerlingen zelfs alleen een woord op in plaats van een zin, zoals 'musical'. Uiteraard is dat geen leerdoel en zouden de leerlingen moeten aangeven wat het doel bij de musical is, zoals 'Ik ken aan het eind van de week een scène uit mijn hoofd'. Tevens zorgen de vragen die er nu zijn voor korte antwoorden, omdat het voornamelijk gesloten vragen zijn.

Er wordt niet in elke klas gewerkt met een maandaak. De lagere groepen werken met weektaken.

“Nu is het vaak “oja” en ik had er nu ook een paar die geen doelen hadden genoteerd”
“Met de vragen die er nu in staan heb je toch heel vaak nog dat je korte zinnen krijgt.”

Praktisch uitvoerbaar

Kinderen die intrinsiek gemotiveerd zijn, zullen sowieso meedoen tijdens het reflecteren. Door het format ziet het er duidelijker uit voor leerlingen, waardoor je mogelijk nog meer leerlingen meekrijgt. Kinderen worden hierdoor ook gedwongen om naar zichzelf te kijken, waardoor zij leren te reflecteren.

Van tevoren wordt er geactiveerd, tussentijds wordt er kritisch naar zichzelf gekeken en op het eind wordt gekeken naar het leerproces. Daardoor zijn leerlingen bewuster naar zichzelf aan het kijken en wordt reflecteren positief bevorderd.

Het neerzetten van de handtekening zorgt ervoor dat er geanticipeerd kan worden op de leerdoelen. Leerkracht en leerling weet waar naar toe gewerkt wordt.

Ook is het op deze manier en met deze formats duidelijk voor leerlingen en leerkrachten. Je kunt elkaar wijzen op het proces van reflecteren.

Drie persoonlijke leerdoelen opstellen is mogelijk lastig, aldus één van de leerkrachten. Dit zou opgelost kunnen worden door één ik-doel toe te voegen en dan twee persoonlijke leerdoelen. Andere leerkrachten zien dit ook als een goede oplossing.

“Ja zeker hè de kinderen die sowieso al intrinsiek gemotiveerd zijn dat die doen dit sowieso, maar ik denk dat je er toch nog een aantal mee krijgt van hé oké duidelijker bezig zijn met eigen werk. En gedwongen worden om naar je zelf te kijken. Dus we gaan dit gewoon meteen rocken.”

“Nou dat je dus als je het van tevoren doet oké je weet waar je mee bezig gaat, je bent van tevoren aan het activeren dus je gaat niet zomaar wat doen, je hebt een plan en ja tussendoor dus inderdaad kritisch kijken naar jezelf van oke hou ik me aan het plan, hoe gaat het eigenlijk, wat was mijn plan ook alweer het stukje stukje planning volgen, maar ook jezelf ontwikkelt dat je kunt kijken naar van wat is mijn rol en ook bewuster van wordt dat je zelf een rol hebt in wat je doet.”

RESULTATEN

Werkbaarheid

De vragen die in het nieuwe format staan zijn meer open en daardoor moeten de leerlingen meer nadenken over het eigen handelen. Ze zijn intensiever met de leerdoelen bezig op deze manier. Het wordt persoonlijker gemaakt door het opstellen van persoonlijke leerdoelen en dragen verantwoordelijkheid over het eigen leerproces. Kinderen moeten goed begeleid worden door de leerkracht om tot reflecteren te komen. Tevens past het goed binnen het daltononderwijs, omdat er gewerkt wordt naar de zelfstandigheid van leerlingen. Dit past binnen de drie daltonprincipes zoals beschreven staan op www.dalton.nl.

"De vragen die je nu gesteld heb zijn meer open vragen en ze denken daardoor meer over na."

"Het is mooi dat ze beginnen met doelen opstellen, deze halverwege weer gaan bekijken en aan het einde terugkijken. Mooi dat ze aan het einde ook een doel meenemen naar de volgende maand, dan blijft het een doorlopende lijn."

Fases reflectie

Door op meerdere momenten te reflecteren worden leerlingen bewust gemaakt van het eigen leerproces. Ze zouden dan eventueel een leerdoel kunnen aanpassen, waardoor het nog wel haalbaar voor hen is. De fases lopen ook mooi in elkaar over en leerlingen blijven bezig met de leerdoelen. Het moment van reflecteren kan de leerkracht zelf plannen in de planning van de week. Er zou de eerste paar keren meer tijd voor vrijgemaakt moeten worden, zodat er inoefening plaatsvindt bij de leerlingen.

"Dat denk ik wel. Het is mooi dat ze beginnen met doelen opstellen, deze halverwege weer gaan bekijken en aan het einde terugkijken. Mooi dat ze aan het einde ook een doel meenemen naar de volgende maand, dan blijft het een doorlopende lijn."

Feedback

Iemand uit het groepje zou feedback moeten geven, want die ziet ook echt hoe iemand te werk is gegaan. Leuk ook dat medeleerlingen elkaar feedback kunnen geven. Leerlingen leren op deze manier vanuit een ander perspectief te kijken. Het feedback geven als leerkracht kost mogelijk veel tijd, maar er kan eventueel wel een vast moment gepland worden. Je zou de feedback ook nog mondeling kunnen geven en het de leerling dan zelf laten opschrijven. Wanneer er positieve feedback gegeven wordt, kan de leerling daar nog even twee weken op door gaan, omdat het feedback moment halverwege de maand valt. Hier teren leerlingen goed op. Vooral het vragen om feedback zal moeilijk zijn voor leerlingen. Wat vragen zij namelijk aan een ander. Het leerdoel kan getoond worden, maar je wilt wel specifiek ergens feedback op.

"Ja, leerlingen zullen feedback nodig hebben voor leerdoelen. Misschien is een leerdoel wel te groot om te behalen, of juist te makkelijk. Een leerkracht moet leerlingen helpen zichzelf uit te dagen."

"Ik denk dat het vragen moeilijker is, want welke vraag ga stellen, want je kan je leerdoel laten zien, maar er moeten specifieke vragen uitkomen dan waar jouw medeleerling dan feedback op kan geven. Dus dat is denk ik lastiger voor de leerlingen."

CONCLUSIE & DISCUSSIE

Conclusie

Op welke manier kunnen de bovenbouwleerkrachten van het Karrepad de leerlingen ondersteunen bij het reflecteren op de persoonlijke leerdoelen?

Het ontwerp zoals het gemaakt is voor de school past bij het onderwijs dat gegeven wordt op de school. Na verschillende gesprekken met de leerkrachten en de daltoncoördinator werd duidelijk dat er op de conceptversie een aantal aanpassingen gedaan moest worden, waardoor het nog beter zou passen binnen de verwachtingen van de school. Het ontwerp zorgt ervoor dat leerlingen beter op zichzelf leren reflecteren, omdat er meer open vragen gesteld worden en de leerlingen hierdoor meer uitgedaagd worden om na te denken over het eigen handelen. De meerdere keren van reflecteren wordt positief beoordeeld door de leerkrachten, omdat het ervoor zorgt dat leerlingen en leerkrachten bewuster worden van hun eigen rol binnen het onderwijs.

Het stappenplan voor zowel leerlingen en leerkrachten daagt meer uit en zal ervoor zorgen dat er sneller meegewerkt gaat worden. Het is vooral belangrijk dat er een doorlopende leerlijn is, zodat de leerlingen in de hogere groepen al goed ingeoefend zijn en niet meer de hele tijd aan de hand meegenomen hoeven te worden. Tevens zorgt de leerkrachtenhandleiding ervoor dat je collega's ergens op kunt wijzen. Ook kan het stappenplan opgehangen worden in elk lokaal, zodat zowel leerkrachten als leerlingen weten welke route er gevolgd wordt. Daarnaast is het belangrijk dat er tijd ingepland wordt voor het reflecteren en het geven van feedback. Het geven van feedback zal zorgen voor een breder beeld op het leerproces.

Discussie

Met één van de leerkrachten is geen interview afgenomen. Dit heeft als reden dat je afhankelijk bent van elkaars rooster en er een geschikt moment te vinden moet zijn. Helaas was dat niet mogelijk, omdat de respons van de leerkracht belangrijk was voor het onderzoek heeft de leerkracht de vragen gemaild gekregen en geantwoord op de vragen. De beantwoorde vragen zijn opgenomen in de bijlagen.

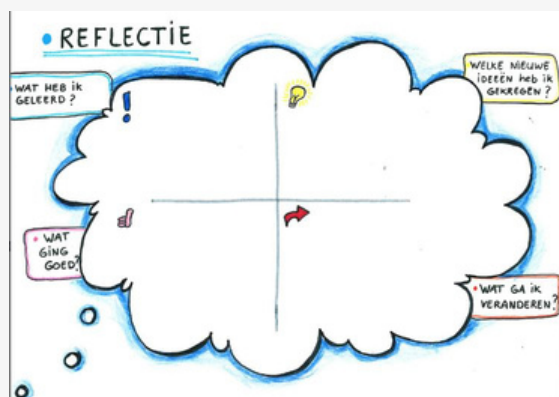
Het aantal persoonlijke leerdoelen wordt door één van de leerkrachten ervaren als veel. Om die reden is van één van de leerdoelen een ik-doel gemaakt. Een ik-doel is opgesteld door de school en opgenomen in het Daltonboek. Een voorbeeld hiervan is: "Ik kan hulp vragen en geven". Leraar24 (2021) geeft aan dat leerlingen een hoge mate van eigenaarschap van het eigen leerproces ervaren wanneer zij eigen leerdoel opstellen.

Het ontwerp zou gelden voor de groepen 5 tot en met 8 van ODBS Het Karrepad. De groepen 5 en 6 zouden meer bij de hand gehouden moeten worden om tot goed reflecteren te komen. Voor de groepen 7 en 8 zijn het vragen die passen bij het niveau.

De ontwerpisen zijn meegenomen in het maken van het ontwerp. Dit waren onder andere: open vragen, feedback krijgen meerdere momenten van reflecteren en begrijpelijke taal voor leerlingen. Het ontwerp kon dit schooljaar nog niet ingezet worden in verband met te weinig tijd. Het einde van het schooljaar naderde. Hierdoor is niet te zeggen of het ontwerp bruikbaar is voor de leerlingen zelf, maar de leerkrachten hebben aangegeven het te vinden passen binnen hun onderwijs, het goede vragen zijn, er tijd voor ingepland kan worden en het er uitdagend uitziend.

AANBEVELING & BRONNEN

DIT DEEL BEVAT DE AANBEVELINGEN AAN DE SCHOOL EN DE BRONNEN DIE GEBRUIKT ZIJN IN HET BOVENSTAANDE ONDERZOEK.

Aanbeveling

Het is belangrijk dat er een doorlopende leerlijn is voor leerlingen en leerkrachten, zodat iedereen weet hoe er gewerkt wordt en er in alle klassen op dezelfde manier gewerkt wordt. Een doorlopende leerlijn zorgt er tevens voor dat de kinderen in de lagere groepen samen met de leerkracht doelen opstellen en er geholpen wordt met reflecteren, zodat in de hogere groepen de leerlingen eigen leerdoelen kunnen opstellen en er voor hen duidelijk is hoe er gereflecteerd moet worden. De leerlingen zullen hun eigen leerproces steeds beter begrijpen. Dit kan gedaan worden door het uitproberen van meerdere manieren van reflecteren in onderbouwgroepen, zoals: de methode "Tools of mind" of het voeren van wekelijkse reflectiegesprekken.

Zorg ervoor dat er tijd ingepland wordt voor het reflecteren op de leerdoelen, zodat de leerlingen zich hier goed in kunnen ontwikkelen. Het gaat er om dat leerlingen niet evalueren, maar reflecteren en dus kijken naar het "waarom" achter hun handelen. Goede inoefening en voldoende tijd zijn namelijk nodig, zodat er bewust wordt nagedacht en er een hoger niveau van reflecteren bereikt kan worden (Benammar, 2015).

Voeg het stappenplan voor leerlingen toe aan de maandaak en hang het stappenplan voor de leerkrachten op in het lokaal. Hierdoor is zichtbaar en duidelijk welke stappen er doorlopen moeten worden.

Waarborg het ontwerp waar mogelijk in bijvoorbeeld een daltonboek, zodat er door iedereen meegewerkt gaat worden en het naderhand een automatisme wordt voor leerling en leerkracht.

Bronnen

- BENAMMAR, K. (2015). REFLECTIE ALS DRIJFVEER. ONDERZOEK VAN ONDERWIJS. GERAADPLEEGD OP 7 MAART 2022, VAN [HTTPS://REFLECTIESITE.NL/WPCONTENT/UPLOADS/2016/05/REFLECTIE_ALS_DRIJFVEER.PDF](https://reflectiesite.nl/wp-content/uploads/2016/05/REFLECTIE_ALS_DRIJFVEER.PDF).
- DALTON. (2017). DALTONONDERWIJS. NEDERLANDSE DALTON VERENIGING. GERAADPLEEGD OP 18 APRIL 2022, VAN [HTTPS://DALTON.NL/DALTONONDERWIJS/](https://dalton.nl/daltononderwijs/).
- GEENEN, M. (2017). REFLECTEREN. BUSSUM: COUTINHO.
- HALEM, VAN, N., LEEUW, DE, H. & T. STUUT (2008). ZAKBOEK WERKBEGELEIDEN IN ZORG & WELZIJN. HOUTEN: BOHN STAFLEU VAN LOGHUM.
- HESKES, S. (2016). STORYTELLING ONDERZOEK. MARKTONDERZOEKSBUROU HESKES. GERAADPLEEGD OP 29 MEI 2022, VAN [HTTPS://WWW.HESKESRESEARCH.COM/BLOGPOSTS/STORYTELLING-ONDERZOEK/](https://www.heskesresearch.com/blogposts/storytelling-onderzoek/).
- HOOIJMAAIJERS, T., STOKHOF, T., & VERHULST, F. (2019). ONTWIKKELINGSPSYCHOLOGIE VOOR LEERKRACHTEN BASISONDERWIJS. ASSEN: KONINKLIJK VAN GORCUM.
- KAPPERS, M. (2012). REFLECTEREN LEVERT RESULTATEN. BIJZIJN XL, 5(7), 26-27. [HTTPS://DOI.ORG/10.1007/S12632-012-0111-X](https://doi.org/10.1007/S12632-012-0111-X).
- LERAAR24. (2021, 16 SEPTEMBER). KIJKEN MET KINDEREN: REFLECTEREN MET VIDEOBEELDEN. GERAADPLEEGD OP 21 MAART 2022, VAN [HTTPS://WWW.LERAAR24.NL/2611048/KIJKEN-MET-KINDEREN-REFLECTEREN-MET-VIDEOBEELDEN/](https://www.leraar24.nl/2611048/kijken-met-kinderen-reflecteren-met-video-beelden/).
- LUKEN, T. (2011). ZIN EN ONZIN VAN REFLECTIE. SUPERVISIE EN COACHING, 28(4), 153-166. [HTTPS://DOI.ORG/10.1007/S12492-011-0024-5](https://doi.org/10.1007/S12492-011-0024-5).
- SEIDEL, T., RIMMELE, R., & PRENZEL, M. (2005). CLARITY AND COHERENCE OF LESSON GOALS AS A SCAFFOLD FOR STUDENT LEARNING. LEARNING AND INSTRUCTION, 15, 539-556.
- WIENTJES, S. (2015). GEEF LEERLINGEN GRIP OP HUN LEERPROCES. JWS.

